

fahs

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund

NUMMER 1 FEBRUAR 2018 32. ÅRGANG

Nyt fra bestyrelsen

fahs

Kære medlemmer

Velkommen til et nyt år i vores gamle forening. På det seneste har vi glædet os over en tilgang på **10 nye medlemmer**. Vi vil være glade for al den ”mund-til-øre”-reklame, I kan skaffe.

Og vi bliver **SÅ GLADE**, hvis vi må få jeres **mail-adresser**.....

Kontingent:

Rigtigt mange har nu indbetalt kontingent for 2018. Stemmeret til generalforsamlingen forudsætter, at man har betalt senest ved dennes start.

HUSK tilbud på årbøger—se side 19.

På bestyrelsens vegne

Niels Nielsen

Kontingent: 200 kr./år for husstand
250 kr. for institutioner m fl.

Betaling til Nordea, Reg.nr.: 2670

Kontonummer: 4374 709 599

Forsidebillede:

Fra Hornbæk plantage.

Mange af de største sandaflejring er opstået i forbindelse med at vandstanden i havet har ændret sig. Når vandstanden stiger, overskyldes landområderne langsomt, sådan, at der efterhånden aflejres bølger af marint sand som her i Horneby.

FAHS

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Tryk: Nofoprint

Tilrettelæggelse og layout: Niels Nielsen (ansvh.) og Torben Bill-Jessen
FAHS udkommer 4 gange årligt, februar, maj, august, november.
Artikler sendes til redaktøren.

Bestyrelsen:

Niels Nielsen (formand & redaktør)
Margrethe Krogh Sørensen (næstm.)
Henrik Bachmann (kasserer)
Verner Bylov Larsen (sekretær)
Eva Tønnesen
Lone Hvass

Kontakt til foreningen:

fahs.post@gmail.com
Niels Nielsen, tlf. 4752 8408
niels@nielsenskiabby.dk
Vedr. medlemskab: Se hjemmesiden eller kontakt Henrik Bachmann
kasserer@fahs.dk

På **www.fahs.dk** finder man bl.a. opdaterede oplysninger om udflugter og foredrag.

Desuden register til årbøgerne 1906-2000 samt en oversigt over de ældre årbøger, som foreningen stadig har til salg ved henvendelse til Niels Nielsen.

Osterskoven der blev til Hornbæk Plantage

Af Lone Hvass

Osterskoven der blev til Hornbæk Plantage

Kort over strækningen Ellekilde-Hornbæk 1948. Udsnit af Udsnit af Geodætisk Institut 1982.

Mange spor af oldtidens bosættelser og gravmonumenter er fjernet af det danske agerbrug igennem tusinde år, men til gengæld rummer de danske skove stadig mange spor af vores kulturhistorie, selv om skovene har ændret karakter igennem tiden.

Hornbæk Plantage ligger langs Øresundskysten og strækker sig i dag fra Aalsgaarde/Ellekilde til Hornbæk og fortsætter mod vest fra Hornbæk til Dronningmølle, hvor plantagen kaldes for Horneby Sand eller Horneby Sands

Plantage. Det mest iøjnefaldende ved terrænet i Hornbæk Plantage er den stejle, ca. 30 m høje kystskrænt. I stenalderen for 9.000 år siden nåede havet helt op til skrænten, men siden hævede landet sig, og der dannedes en slette (strandeng) mellem skrænten og den nye kystlinje. Senere er den gamle havbund blevet dækket af flyvesand. Ind mod land bag skrænten består landskabet af moræneler og sand dannet under slutningen af den sidste istid for 15-20.000 år siden. Ovenpå dette ses i dag de nu dæmpede flyvesands-

klitter, små og store bakker som skyldes sandflugten, der rasede over egnen i 1400 - 1700-tallet. Bakkerne ses især i den vestlige del af skoven, men også i plantagens nordside ud mod havet.

Se billedet på forsiden.

Plantagen gemmer på masser af kulturhistorie, om gammel skovjord, der blev ryddet til bosættelse og begravelser, og som atter sprang i skov, for igen at give plads for agerbrug og overdrev. Igennem seks tusinde år, er skoven fra vild urskov til lysåben løvskov og magert overdrev blevet til den plantage, vi kan glæde os over i dag. Den er også en historie om misbrug af skovens rigdomme, og kampen mod den næsten selvskabte sandflugt, og den derpå følgende tilplantning, som den ser ud i dag.

Hornbæk Plantage er i dag en meget varieret skov; hvor gamle smukke træer får lov til at leve langt ud over træernes normale levetid. Elletræer, bøg, eg, birk, rødgran, skovfyr og bjergfyr var almindelige i den ældste plantage, og senere blev der plantet mange nye træarter, som rødeg, lind, robinie (pseudoakacie), ægte kastanje, poppel, skovabild, røn, thuja, cypres, tsuga, østrigsk fyr, tulipantræ, omorikagran og flere ædelgranater. (flere af de eksotiske træer stod ved skovfogedens tjenestebolig og i dens nærhed).

Desuden er der en lang række skovbueske og urter. Helt specielt er caprifoli-

en, der nok er kommet af sig selv, og som overalt slynger sig smukt op ad træerne og udsender sin umiskendelige duft i tiden omkring midsommer. Anemonerne, der ellers hører hjemme i en muldrig skovbund, har efterhånden også bredt sig ind i plantagen, især under de mange bøgetræer i den østlige del af plantagen og på det store sandflugtsdige mod syd.

Syd for Strandvejen nærmest Hornbæk har skovvæsenet lagt vægt på de æstetiske hensyn mere end skovpleje og skovøkonomi, selv om skovhugsten i de sidste par år har været uanerlig voldsom.

Af dyreliv møder man ofte rådyrene, og tit høres ravnens hæse kalden og sortspættens kly, kly. Plantagens politimand er skovskaden, der larmer for et godt ord. Ved skovbrynet ses de mange slags spurve, mejser, de smukke halemejsere, de farverige stillidser, dompappen, gærdesmutton, fuglekongen og den lille spætmejsere, der løber op og ned af træstammerne. Alle sammen arter, der trives mindre godt i den egentlige plantage. Blandt rovfuglene er det mest musvågen, men ind imellem gæster kongeørnen trætoppene. Store træk af gæs og ikke mindst de trompeterende traner ses og høres forår og efterår over træerne. Om natten tuder natuglen og ræv, egerne og grævling hører selvfølgelig til blandt dyrelivet.

Plantagen eller skovens historie er

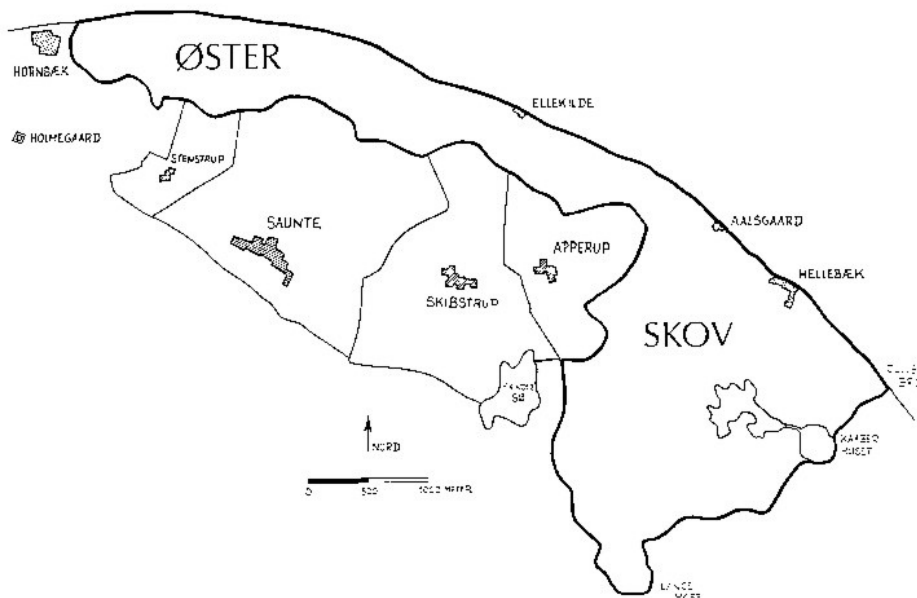
stadig spændende for undertegnede, som ikke er skovhistoriker, men bare én blandt de mange hundeluffere, skovgæster, løbere, cyklister, der daglig nyder plantagens herligheder. Hvis man vil læse mere grundigt om Plantagens forsthistorie er den indgående beskrevet af tidligere skovridder *Gunner Bergsten* i *"Skovene omkring Helsingør"*. Udg. af *Helsingør Kommunes Museer* i 1999.

Middelalderens skove Ørvid og Tiwith

En meget stor skov skal i middelalderen år 1000 -1500 have eksisteret samtidig med mindre småskove i det nord-

østligste Sjælland. Den ene skov kaldes *Tiwith* - et navn afledet af krigsguden *Tyr* og efterleddet *with* dvs. "den til *Tyr* indviede skov". Det er den, som senere kaldes for *Sønderskoven*.

Den anden skov var *Ørwith* dvs. "skoven ved øret". Den nævnes i kong *Valdemars Jordebog* fra 1231 ved en oprensning af krongodset, der bl.a. nævner "Ørwith, og byerne, der er opstået deraf". Byerne var kongens ejendom, da kongen havde ret til ubebyggede og øde almindinger, øer og skove, samt de byer og torper, der var opstået ved dem. De store klostre ejede også noget af jorden, det kan man

Østerskoven, samt byer der betjener sig af den. Hentet fra bogen "En beskrivelse af Tikøb Sogn i året 1681". Red. Lars Bjørn Madsen, (rekonstruktion).

læse i deres optegnelser. Det er imidlertid svært præcis at placere selve skoven Ørvid på et kort. Skoven skulle ifølge de skriftlige kilder fra Cistercienser munkene på Esrum Kloster og Sortebrødrene i klostret i Helsingør meget sandsynligt ligge der, hvor vi senere i Tikøb sogns markbøger 1681 finder skoven, som kaldes for Østerskoven. Netop det sted som i dag bl.a. omfatter Hornbæk Plantage.

En del af Nordøstsjælland har altid været skovrigt, og bønderne har været skovbønder, som etablerede sig i rydninger i skovene og drev et landbrug, der var uløseligt forbundet med skovene.

I forbindelse med reformationen 1536 overgik kirkens landejendomme i Nordsjælland også til kronens øvrige ejendomme, og man lagde vægt på at sikre skovene på grund af vildtet, tømmeret og brændslet. Men skovene var åbne for græsning af kreaturer og oldendrift, og da der heller ikke blev nyplantet, havde skovene et ganske andet udseende end i dag. De var opdelt i overskov, der blev defineret som bøg, eg og asketræer, mens den såkaldte underskov bestod af buske og mindre træer, der brugtes til hegn (stævningsskov) og husgeråd. Normalt var overskovens store træer forbeholdt kongen, mens bønderne fik lov til at bruge underskoven. Skovens olden og bondens svin har næsten til alle tider hørt sammen, men for bøndernes ret til

at sende svin på olden, havde man indført oldengæld. Østerskoven – som i Tikøb sogns markbøger blev beskrevet som bestående af en del unge og gamle ege og bøge, var kun taxeret til 5 svin, mens Sønderskoven kunne tage 99 svin. Der har simpelthen ikke været olden nok til store svineflokke. Det fortæller lidt om skovens fattigdom. En oldentaksation i 1534 af Gurre Len, det som senere blev til Kronborg len, kunne bære 500 oldensvin. Ved en senere taksering i 1681-83 vurderedes Kongens overdrev i Tikøb sogn til kun at kunne bære i alt 294 svin. Det var lidt under en halvering af antallet af oldensvin i forhold til 1534 i næsten det samme område.

Den kongelige vildtbane

Stort set hele Nordsjælland blev under Frederik 2. (1559-1588) udlagt til kongelig vildtbane. Da Herluf Trolles herregård Hillerødsholm i 1560 blev kongens og omdannet til Frederiksborg Slot, dannedes fredsjafter dvs. der hvor kongen ejede jord, havde han jagtretten alene; man talte derfor om ”fredejagter” der forsvandt til fordel for vildtbaner, hvor kongen havde samlet sit gods. Vildtbanerne var større landstrækninger, ofte et eller flere herreder med eller uden skov, men med meget krongods, hvor kronen havde erhvervet visse særlige jagtrettigheder. Vildtbanerne var på grund af deres størrelse sjældent indhegnede, men fra slutningen af 1600-tallet blev de fleste afmærket med pæle af træ

eller sten. De sidste blev fornyet i 1700-tallet. Alt for store dyreflokke, rådyr og vildsvin, hindrede opvæksten af unge træer, imens de gamle træer klarede sig.

Af de byer, som nævnes i Tikøb sogns markbøger, hørte Apperup, Skibstrup, Saunte, Holmegaard og Steenstrup til Østerskoven. Bønderne dér havde ret til at bruge skoven som overdrev til kreaturgræsning. Sognebyen Tikøb m.fl. hørte til Sønderskoven, andre byer hørte til Vesterskoven. Men næsten alle lå i den kongelige vildtbane, og flere af byerne led voldsomt under vildtets hærgen i skoven og på byjordene. Eftersom vildtet og jagtretten alene var forbeholdt kongen, og da man i 1600-årene manglede træ til bygningstømmer og flåde på grund af de mange krige mod svenskerne, var bøndernes ret til hugst af gavntræ og brændevæd stærkt indskrænket, og fældning måtte kun ske efter udvisning af lensmanden på Kronborg og skovridderne.

Sandflugten, Rævelejet og Stenstrup

Klimaet i Danmark i 1600-tallet, var ekstremt koldt og hårdt og kaldes populært for den Lille Istid. Dertil kom stærke storme og derpå forhøjet vandstand i årtierne 1570-1640 og 1690-1720. I oktober 1592 til december 1593 var der hele fire alvorlige stormfloder i Vadehavet, som også har påvirket de Nordsjællandske kyster. 40

år senere indtraf en katastrofe, nemlig den 11. oktober 1634, som må formodes at have ramt hele landet. I Ribe nåede vandstanden op på 19 fod (6,3 meter) over normalen, og vandet stod højt op på gulvet i Ribe domkirke.

Foruden stormfloderne var det den hensynsløse skovhugst i slutningen af 1500-tallet og især i 1600-tallet, der fandt sted overalt i landet, som gav anstød til den voldsomme sandflugt ved kysterne. I vinteren 1658, den hårde vinter hvor den svenske hær vandrede over Store Bælt, blev Nordsjælland en del af krigsskuepladsen. De svenske soldater huggede træerne i skovene, tog alle værdier på slottene, ikke mindst på Kronborg, og de efterlod et forarmet og hærgnet Nordsjælland. I 1720 var hele det område, som i dag er Hornbæk Plantage, blevet til et sandflugtsområde. En kommission blev nedsat, der havde det formål at finde skattelempelser og skabe overblik over sandflugtssituationen langs Nordsjællands nordkyst, ved Tisvilde, Raageleje, Gilleleje, Nakkehoved, Villingebæk, Hornbæk og Ellekilde.

I 1700-tallets sidste halvdel udgjorde sandflugtsområderne omkring 3% af landets samlede areal. Marker og overdrev blev dækket af sanddriver med store tab for bønder og staten, der mistede skatteindtægter.

Men det var ikke kun bøndernes marker og overdrev, som var berørt af storme og sandflugt. Fisker- og land-

bobebyggelsen mellem Hornbæk og Ellekilde, kaldet Ræveleje, nævnes første gang i 1564, i forbindelse med en retssag i Helsingør. Reffueleyet omtales senere i Kronborg lensregnskaber i 1582-83, hvor stedet omfattede 5 fiskerhuse. I 1613 omtales kun et enkelt hus, der i 1627 – 28 er beboet af Truels Lauridtzten. Men han er så fattig og fiskeriet så dårligt, at han i stedet for den krævede afgift på en halvtønde torsk vælger at give to mark i rede penge. Bebyggelsen blev lagt øde på grund af dårligt fiskeri i 1640'erne og sidste gang, bebyggelsen nævnes, er i jordebogen 1661. Stormfloderne har i høj grad påvirket det lille fiskerleje.

Bjarne Stoklund skriver i sin bog *"Bondefiskere og strandsiddere 1350-1600"* om bebyggelserne ved Nordsjællands kyster, at der formentlig har været to typer af bebyggelser, hvoraf den ene kategori udgøres af sæsonfiskelejer, som har udviklet sig til fiskerlejer med helårsbeboelse, eller som står midt i en ændringsproces, for der er nemlig ikke tvivl om, at nogle af lejerne stadig fungerer som sæsonfiskepladser. Dels refereres der i flere tilfælde til disse bebyggelser under ét med betegnelsen lejer eller fiskelejer: Saltboleje, Raageleje, Gilleleje, og Ræveleje.

Ved en arkæologisk udgravning i 1987-88 i plantagen, blev et af husene fra fiskerlejet Ræveleje udgravet. De ne-

derstliggende ildsteder var dækket af flyvesand, og over dem fandtes stenfundamenter fra en enkel étrumsbygning med et ildsted, som man tolkede som en sæsonfiskerbod. Fundamentet til boden indgik siden i en større flerrummet bolig med bagerovn, et regulært helårshus, som dateres til 1500-årene. Fiskerlejet har været ganske lille med 3-5 fiskere, som – hvis det har været sæsonleje - antagelig har været brugt af de nærmest liggende landsbyer, hvilket her vil sige Stenstrup eller Saunte. Spændende er det, at netop Stenstrup i markbøgerne 1681 består af 3 halve gårde, der kun har to vange, nemlig Reffuyehøys (Rævehøj) Vang og Bregne Vang. Jeg vil derfor antyde at Reffuyehøj vangen, der bestod af en ås med 60 agre, hvor der fandtes flyvesand, god eng og mosefoder, på grund af navneligheden viser at Stenstrup-bønderne "kan" have haft tætte forbindelser til Rævelejet neden for skrænten. Hvordan sammenhængen er – hvis der er nogen - med den lille by og fiskerlejet i 1500- og 1600-årenes begyndelse, kræver nærmere undersøgelser af de skriftlige kilder. Men brugte bønderne i Stenstrup den lille fiskeplads samtidig med de dyrkede deres marker? Og betalte de både landgilde af fisk og markafgrøder? Det er påfaldende med det samme navn på vangen og fiskerlejet, og at den lille by med bare to vange kunne have brugt fiskerlejet og dens fortjeneste, indtil stormfloder og sandflugt bogstaveligt voksede dem over hovedet og

sildeeventyret sluttede for altid.

Det ser ud til at sæsonfiskelejerne ikke alene mistede deres betydning, men helt forsvandt efter 1600, da sildefiskeriets internationale rolle var udspillet. Mens nogle af de sjællandske helårsbeboede fiskerlejer fortsat blev brugt, måtte enkelte af de mindre opgives; blandt dem Ræveleje.

Et sagn fortæller, at Rævelejes beboere pakkede deres fiskegrej m.m. sammen og drog mod nordvest for at bosætte sig i Gilleleje og senere til Raageleje, men det er vist bare en god historie. Så vi holder os indtil videre

til en mulig sammenhørighed mellem den lille bondeby Stenstrup med sin ene vang Rævehøj og fiskerlejet Rævelejet.

Hovedparten af byerne i Tikøb sogn havde trevangsbrug. Nabobyen Borsholm med de imponerende store gårde syd for Stenstrup havde 9 gårde med fire vange. Saunte mod vest var også en stor landsby med 10 gårde og tre vange. Ingen navne i markbøgerne for sognet viser nogen forbindelse mellem Saunte og Rævelejet. De store byer har næppe haft behov for ekstra indtjening i form af sæsonfiskeri. Endnu i dag kan man i plantagen mod øst se

I dag er sporene fra et af Rævelejes huse fritlagt i Hornbæk Plantages kyststrækning. Bebyggelsen ligger 200 meter vest for vejkrydset Sandagerhusvej- Ndr. Strandvej, og lige øst for den store parkeringsplads ud mod vandet.

rester af middelalderens pløjning på Sautes jorder i form af højryggede agre. Pløjningen med den tunge hjul-plov dannede 6-16 meter brede og op mod 60 cm høje højryggede agre, og er man meget opmærksom, kan man stadig se rester af dem, når man går langs plantagens sydgrænse øst for Sandagerhusvej.

Landsbyens dyrkede jorder kan oprindeligt have strakt sig til kanten af stenalderskrænten, og der er også flere mark- og ejerlaugskel i form af græsklædte volde. Strandengene har derimod været brugt som græsningsoverdrev. En af åsene beskrives i 1681 som "havende flyvesand ved den nordre ende", så dér var dyrkningen stoppet.

Helsingør Flyvesand og Hornbæk Plantage anlægges

I sin bog "Nordkysten fra Helsingør til Munkeup" giver Lars Bjørn Madsen en fin oversigt over, hvordan plantagen blev til; som den opstod i tiden 1793 - 1850'erne, og om det endelige og mest effektive middel mod sandflugten.

Men kampen mod sandet var begyndt allerede i begyndelsen af 1700-årene hvor man plantede marehalm og såede frø fra gran, fyr, pil, bøg og eg i den gamle Østerskov. Men det havde ikke stor virkning, da både kreaturer og vildtet gnavede løs, hvilket bevirkede, at der gang på gang gik hul på vegetationen, så sandlagene blev blottede og gav vinden frit spil til sandfygning.

Kortet viser strækningen Ellekilde-Hornbæk 1824. Udsnit af Generalkvartermesterstabens kort opmålt i sommeren 1824. Det meget store sandflugtsdige ses i en bue nord for Stenstrup og Sautes jorde som afgrænsning af plantagen. Kort – og matrikelstyrelsen.

På samme måde ødelagde kreaturerne de risgærder og tangdækninger mm., som bønderne prøvede at dæmpe sandflugten med. Situationen var uholdbar.

I 1724 blev oldenborgeren Johan Ulrich Röhl ansat som inspektør ved flyvesandet på Kronborg Amt, efter hans store projekt mod sandflugten var begyndt i Tisvilde. I 1736 sendte han forslag til kongen om sanddæmpning fra Gilleleje til Hammermøllen ved Helsingør - det såkaldte *Helsingør flyvesand*.

Han forlangte 40 mand og de 20 vogne, som han havde i Tisvilde. (oprindeligt havde han 100 soldater og 15 arbejdsvogne med kuske). Først efter diverse brevvekslinger, ansøgninger og kongelig resolution m.m., besluttede man, at Röhl måtte klare sig med 6 vogne og 20 soldater, samt en underofficer plus hjælp fra bønderne med tang- og gærdselskørsel.

Derefter begyndte arbejdet med sanddæmpningen, et stort arbejde, som blev udført af de udkommanderede soldater og indforskrevne hovbønder med vogne, heste og kuske. Der blev udsået marehalm og hjelme, samt beklædning med græstørv, og risgærderne rejste man til standsning og inddæmning af de truende vandreklitter, der faretruende nærmede sig Hornbæk, Stenstrup og Sauntes markjorder.

Løse sandbanker blev indhegnet og

dæmpet med tangtæppe. Beplantningen blev holdt under opsigt, og man havde ansat sandvogtere, der skulle holde tilsyn med arealer og hegn. Der blev i 1739 bygget et sandvogterhus, Hornbæk Sand Huus, til sandfogeden, og senere til skovfogeden (det nuværende plantagehus er fra 1953). I 1737 var Röhl blevet afskediget. Han boede sine sidste år i Stengade i Helsingør, hvor han døde i 1754. En indgående beskrivelse af sandflugten i Tisvilde og lidt om Hornbæk kan læses i *Steen Bernichow: "Sandflugten, Røhls kamp for Tisvilde hegn"*.

I 1763 indkaldte kongen den tyske forstmand Johann Georg von Langen til Danmark. Han var en ledende skikkelse indenfor skovbruget i sit hjemland, Braunschweig, og i Nordsjælland foretog han sammen med forstfolk opmåling, korttegning, taksation og inddeling af skovene. Ikke uden grund opfatter man ham som ophavsmand til det moderne skovbrugs fødsel i Danmark. Han udarbejdede en plan for hugst og nyplantning, og han indførte omfattende brug af rødgran, ædelgran, lærk, skovfyr, hvidel, avnbøg, ær m.fl., men planen blev stillet i bero i 1776 efter von Langens død.

Man indså, at bøndernes store kreaturgræsning først og fremmest måtte bringes til ophør. Østerskoven, der fungerede som overdrev for Stenstrup, havde ret til græsning af 4 høfder (kreaturer) og Saunte 4 høfder, Appe-

rup 16 høfder, og Skibstrup 28 høfder dvs. i alt 52 kreaturer. Ved en forordning i 1781 blev det bestemt, at bøndernes ret til græsning, oldendrift, gærdsel og anden hugst skulle udskiftes, så der blev en klar adskillelse mellem markbrug og skovbrug, og skovene blev derfor indhegnede. I 1785 blev der sat hegn op i form af stendiger eller jordvolde, og der var sat låger op på vejene ved Hornbæk, Stenstrup og Ellekilde.

Mellem Aalsgaarde og Villingebæk lå selve kysten i 1790 hen som et sandet overdrev bevokset med spredte grupper af træer og buske på de lyng- og græsklædte arealer, hvor landsbyens kreaturer blev drevet på græs. I 1792 blev der udstedt en forordning om fredning og tilplantning af landets kystklitter. Samme år hed det blandt andet om "Sandindelukket" mellem Aalsgaarde og Hornbæk: "Der findes en lang og smal Sandklitte, som har sin Oprindelse ved Hornbæk, gaar mod øster forbi Hornbæks og Steenstrups Grund hen til Sandtegaards Jorder. Denne Klitte er begroet med Klittag (hjælme). Man finder ogsaa nogle Hasselbuske og Enebær. Paa den nordlige Side vokser noget El og Birk".

Det er den lidt over 1 km lange og godt 7 - 10 meter høje sandklit, som i dag i en kurve så utroligt markant afslutter plantagen mod syd til Saunte og Stenstrups jorde. Den lå altså som

en mægtig sand- og jordvold, til dels dannet af bøndernes egen sanddæmning, men også af den tiltagende sandfygning, som afskærmning af bøndernes marker, med risgærder og udlægning af tang på sandfladerne. Tangen blev hentet op fra stranden og kørt op ad tangevejene. I dag er de kun genkendelige som hulveje i Hornbæk Plantage, men mange veje bærer stadig navnet tangvej, f.eks. 3. -7. Tangvej i Horneby Sand.

Tangen blev tidligere også brugt til gødning. I 1793 begyndte man med tilsåning af Stenstrups "sandflygne strækninger". I en forordning i 1793 lå udvidelsen af Tisvilde Plantage med 27,5 hektar skovfy, samt anlæggelsen samme år af den 14 hektar store Hornbæk Plantage. (i dag er hele plantagen ca. 278 ha.)

En mindre stump af en indlandsklit er fredet og findes sydvest for Hornbæk by og endnu en klitdannelse findes også i Villingebæk tæt op til Strandvejen. Begge de sidstnævnte klitter er imidlertid ikke nær så markante sammenlignet med klitten i selve Hornbæk Plantage.

Ved Fredskovsforordningen i 1805 blev overskoven fredet, og Statens skovareal forøgedes derefter på det stærkt sandflugtsødelagte kystareal - den gamle Østerskov nord for Saunte og Stenstrup by - og der blev draget et endegyldigt skel mellem mark og skov. I 1858/59 fremgik det, at planta-

Det store sandflugtsdige er et helt enestående fortidsminde om sandflugten og bøndernes fortvivlede kamp imod den i 1600- og 1700-tallet. I april og maj måned er skrænterne mod syd dækket af anemoner.

gens tilstand var tilfredsstillende, sandflugten standset, og skovens klima forbedret.

Hornbæk Plantage i dag

Som jeg nævnte indledningsvis, er der bevaret mange spor fra oldtiden i skovene og ikke mindst i Hornbæk Plantage, som faktisk er det sted, hvor der er de fleste spor efter oldtidsbebyggelse i hele Helsingør Kommune. Der er gjort flere fund fra den yngre bronzealder, dvs. 1000-500 f.v.t., som i dag befinder sig på

Nationalmuseet.

Men nu til de synlige fortidsminder i plantagen. De mange gravhøje er opført af bønder i bondestenalderen, bronzealderen, jernalderen og måske vikingetiden, dvs. over en periode på godt 6000 år. Bønderne, hvis bopladser vi endnu ikke har fundet, (kun løsfund hist og her; senest en fin tyndnakked, sleben flintøkse fra bondestenalderen i en have i Stenstrup) må have ligget i små rydninger i skoven, der gennem de mange tusinde år har haft

De store og små gravhøje er alle bygget af overfladejord, græstørv eller lyngtørv. Her ses en af de største høje næsten ude ved skrænten.

forskelligt udseende.

En række gravhøje ved kystskrænten begynder helt oppe ved Ellekilde og fortsætter ned til Sandagerhusvej, hvor efter de atter kan følges vest for vejen, helt ude ved kystskrænten. Højene blev fortrinsvis bygget tæt ud til kystskrænten, så de tydeligt kunne ses fra havet og markerede, at her boede der folk, der ejede jord. De største af højene er omkring 20-30 m brede og 3-4 m høje, bygget af overfladejord, græstørv eller lyngtørv og stablet som mursten. Man har oftest ment, at de var fra den ældre bronzealder dvs. godt 3500

år gamle. Men måske er nogle af dem meget yngre og fra vikingetiden, hvis vi skal vurdere dem ud fra deres meget markante beliggenhed. Men – desværre – vi har ingen undersøgelser af dem, så vi har ingen præcis datering, og de oldsager, som er fundet i nærheden eller ved højene, er fra den yngre del af bronzealderen. Så en nøjere datering af højene må stå åben. Højrækken fortsætter i øvrigt i Horneby Sands Plantage nær 5. og 6. Tangvej, og kort efter 7. Tangvej mod Villingebæk ligger en meget flot række høje, kaldet femhøje, mellem villaerne.

Særlig markant inde i selve Hornbæk Plantage er den store høj ved Sandagerhusvej og nabohøjen 30 meter øst for den. Længere inde i plantagens østlige del, er der også mange meget mindre gravhøje, som måske er fra den ældre jernalder dvs. ”kun” 2500 gamle. Vest for Sandagerhusvej ligger rester af en stengrav i en langhøj (langdysse), men stadig med randsten omkring resterne af selve højen. Aldersmæssigt er vi helt tilbage til 4.500 f.v.t altså for mere end 6 tusinde år siden.

Midt i plantagen ligger en smuk stendysse midt i en rund høj (kaldet for

Offerstenen i nyere tid). Selve graven består af et rektangulært kammer, hvor kammerstenene bortset fra en enkelt står på deres plads. Graven er fra bondestenalderen 4.500 f.v.t. Den store overliggersten er forskubbet, men oprindeligt har der været endnu en sten, som helt har lukket selve gravkammeret. Antagelig har den fundet anvendelse som skærver ved vejanlæg eller fundamentsten ved senere tiders byggeri. Enkelte stykker hvidbrændt flint fortæller lidt om datidens gravskikke, idet hvidbrændt flint engang meget synligt og smukt har dækket højen. Graven er aldrig undersøgt. Et dejligt

Midt i plantagen ligger en runddysse. Oprindeligt har gravkammeret været helt dækket af højen.

træ med vilde æbler står tæt ved randstenene. Et stykke derfra ligger en stor sten med et par kultiske skåltegn, sandsynligvis fra bronzealderen.

Flere steder i plantagens sydkant bag skovforordningstidens stengærde og jordvold fra 1805, ses de over 150 – 200 år gamle ege, der vokser på det imponerende sandflugtsdige. De gamle ege stammer helt tilbage fra 1790'erne, hvor de blev plantet på selve sandklitten. Flere steder i skoven ses imponerende slanke skovfyr med utro-

ligt smukke, rødbrune marmorerede stammer; de er lige så gamle som plantagen selv.

På den gamle stenalderhavbund nord for Ndr. Strandvej er det stadigvæk de vindstærke og robuste arter som skovfyr, østrigsk fyr og bjergfyr, der dominerer.

Her er også minder fra vor egen tid. På stranden ses resterne af tyskernes kystartilleri opstillet i 1940 til forsvar af indsejlingen til Øresund. Batteriet var

Fredskovforordningens stendige fra 1805. Ved yderkanten her fandtes der tidligere en grøft, som var med til at hindre kreaturer fra Stenstrup og Sauntes marker i at trænge ind i plantagen.

En troldeskov, næsten som vi finder den i Tisvilde Hegn. Troldeskoven er ikke helt så stor som Troldeskoven i Tisvilde, men dog markant i hele Hornbæks Plantages nordkyst.

udstyret med moderne tjekkiske kanoner med lang rækkevidde (ca. 8 km) og god skudhastighed (ca. 8 skud i minuttet). De var opstillet på betonfundamenter i udkanten af plantagen, men i dag har havet vasket dem fri og endog flyttet flere af dem en smule. Til mandskab blev der opført fem træbaracker inde i plantagen. Hele området var afspærret med pigtråd, og Strandvejen var lukket for al færdsel mellem kl. 22 og 6.30, hvor skilte henviste til vejen over Stenstrup. Det danske kystforsvar overtog batteriet efter krigen, men først i 1958 blev det nedlagt og året efter åbnedes plantagen for offentligheden.

Hornbæk Plantage er i sandhed et besøg værd med alle sine fortidsminder og sin vidunderlige alsidige skovvækst og dyreliv. Skulle man få lyst til at besøge plantagen, så gå endelig op på en af kystskræntens store gravhøje og nyd synet til Kullen, hvis fantastiske klippemassiver i alle slags belysninger er ganske enestående i Danmark. Det nærmeste vi kommer udsigten til ”bjerge” i Danmark.

Det er de store og mange af de krogede træer, der desværre i de sidste par år har været blandt ofrene for de store storme, ligesom selve brinken har måttet afgive mange meter til det grådige hav.

Fotos: Torben Bill-Jessen.

En vandretursfolder findes på bibliotekerne og ved Plantagehus.

Litteratur: En beskrivelse af Tikøb Sogn i året 1681. (Red. Lars Bjørn Madsen - 1997).

Bo Fritzbøger: Kulturskoven i Dansk skovbrug fra Oldtid til Nutid.

Flemming Rune: Tisvilde Hegn.

Jette Baagø: Kongernes jagt i Nordsjælland i "Nordsjællandske Sommerglæder" (2005).

Vedrørende en reaktion på gåden om ” Hillerøds vagt- og sprøjtehus”.

Den kom fra en 97-årig forhenværende murermester Otto Johansen, der havde været selvstændig mester fra 1942 – 60. I 1953 – 55 havde han et arbejde i Brugsen i Helsingørsgade, som lå, der hvor ”Byporten” har været, og nu er blevet til forretningen Beltone Trust.

I kælderen under Brugsen stødte Otto Johansen på et hul under gulvet, som hans medhjælper, der havde været brøndgraver, omgående dømte til at være en brønd. Ved et besøg hos Beltone Trust fik jeg lov til at bese kælderen. Her var det tydeligt at se på cementgulvet, hvor den ca. 1 m brede brønd havde været.

I følge A. Uhrskovs placering af vagt- og sprøjtehuset i ”Handel, håndværk og industri” side 53 kan brønden udmærket være byens brønd fra 1772, som man i 1800tallet har opført en

beboelsesejendom hen over.

I juli 1772 blev der holdt licitation over istandsættelsen af byens brønd ved byens vagt- og sprøjtehus. Her skulle ifølge borgerskabets forlangende reparationen af pladsen ved vagt- og sprøjtehuset stilles i bero indtil, brønden var sat i stand. Dette viser tydeligt de to tings tætte beliggenhed. Mellem Helsingørsgades husrække langs Slotssøen var der adskillige adgange til søen, hvoraf den ene kunne være beregnet til vagt- og sprøjtehuset, som lå på byens grund, med plankeværk til naboerne og en forsvarlig låge til søen.

Vandpumpen på Nedre Torv kan først være opført efter branden i 1807, hvor 4 lejeboliger nedbrændte, så der herefter blev en åben plads med direkte adgang til Slotssøen.

Finn Reindahl

GRATIS ÅRBØGER

I 2018 kan du gratis ønske dig nogle af følgende gamle årgange af FAHS' årbøger:

1927—1928—1929—1930—1932—1934—1935—1939-II—1941—1949—1970—1974—1975—1976—1980—1981—1982—1983—1984—1986—1991—1999—2000—2001—2003—2004—2005—2007—2011—2012.

Desuden: Æbelholt klostres brevbog—Danmarks Riges breve 2. del-1—Register til årbøger 1906-2000—CD til årbog 2002.

Betingelsen er, at man selv afhenter efter aftale (gerne ved generalforsamlingen) eller mod at betale forsendelsesomkostningerne.

Skriv jeres ønsker til fahs.post@gmail.com eller ring på 47528408.

Se på FAHS' hjemmeside, hvad de enkelte årgange rummer.

Sidste frist for bestilling er 11. marts 2018.

B

Afsender: Frederiksborg Amts Historiske Samfund ved: Margrethe Krogh, Kildedalen 3, 3400 Hillerød

Generalforsamling søndag den 25. marts 2018 kl. 14.00

Der indkaldes hermed til ordinær generalforsamling i
Kedelhuset, Fredensvej 12 i Hillerød (bag biblioteket).
Mødelokalet er i stueplan og handicapvenligt.

Dagsorden ifølge vedtægterne:

1. Valg af dirigent
2. Valg af referent
3. Bestyrelsens beretning om foreningens virksomhed i det forgangne år
4. Bestyrelsen fremlægger det reviderede regnskab til godkendelse
5. Forslag fra bestyrelsen eller foreningens medlemmer (*14 dages indsendelsesfrist til formanden*)
6. Valg af bestyrelsesmedlemmer og suppleanter
7. Valg af to revisorer
8. Fastsættelse af kontingent for kommende år (2019).
9. Kontingentbetaling for 2018 kan ske ved generalforsamlingens be-
gyndelse
10. Evt.

Der serveres kaffe/te og kage.

Da vi allerede i 2017 udleverede årbogen for 2018, og forfatteren er død, har vi i år ikke den sædvanlige introduktion til årbogen. Men vi arbejder i skrivende stund på at skaffe et kortere indslag med historisk relevans.

Efter generalforsamlingen vil vi udlevere de ønskede gratis årbøger til de medlemmer, som er til stede.

Der vil være et udvalg af gamle årbøger og andre lokalbøger fra Nord-sjælland til salg til meget overkommelige priser.